

نشریات ترکیه

چهل حدیث

اخیراً آقای دکتر عبدالقادر قره خان دانشیار ادبیات ترک در دانشگاه استانبول کتاب نفیسی راجع بکتاب چهل حدیث که بزبان عربی یا فارسی یا ترکی تاکنون نوشته شده است بزبان ترکی تالیف و منتشر نموده اند (۱) که بخصوص از لحاظ ارتباطی که با ادبیات ایران دارد مورد توجه ما است و میخوانیم آنرا در اینجا بخوانندگان محترم نشریه معرفی نمائیم .

این کتاب علاوه بر فهرست و مقدمه در اول کتاب و گراورهای از کتب چهل حدیث در آخر آن که مجموعاً ۷۳ صفحه میباشد دارای ۳۶۴ صفحه است . علاوه بر اینها در آخر کتاب فهرستی از کتب چهل حدیث و تاریخچه ای از آن بزبان عربی مندرج است که آن نیز مجموعاً ۲۲ صفحه میباشد .

مؤلف محترم کتاب خود را بر سه بخش تقسیم کرده اند :

بخش نخستین - چهل حدیث بزبان عربی ؛ بخش دوم - چهل حدیث بزبان فارسی ؛

بخش سوم - چهل حدیث بزبان ترکی .

اینک خلاصه ای از این سه بخش :

بخش نخستین - چهل حدیث بزبان عربی (الاربعون حدیثاً) ص ۸۷-۴۷

تا آنجا که معلوم است اولین کتاب اربعین کتاب عبدالله بن مبارک مروزی متوفی

در سال ۱۸۱ هجری است که فقط نامی از آن میدانیم .

در قرن سوم نیز سه کتاب اربعین تالیف شده است که از نسخه دو تا از آنها

یکی تالیف احمد بن حرب نيسابوری متوفی در ۲۳۴ و دیگری تالیف محمد بن اسلم

طوسی متوفی در ۲۴۲ اطلاعی نداریم و نسخه سومی هم که تالیف ابو عیسی محمد ترمذی متوفی در ۲۷۹ باشد فعلاً در دسترس ما نیست.

در قرن چهارم شش کتاب اربعین نوشته شده که نسخه دو تا از آنها موجود است: یکی اربعین حسن بن سفیان نسوی متوفی در ۳۰۳ که نسخه خطی آن در مصر است و دیگری اربعین ابوبکر محمد بن الحسین آجری (بضم جیم) متوفی در ۳۳۰ که يك نسخه خطی از آن در استان بول در توپ قاپی سرایی در کتابخانه احمد سوم بشماره ۳۵۷ موجود است.

بعد از اربعین آجری در قرن پنجم اربعینهای زیادی نوشته شده است، مانند اربعین ابو عبدالله ثقفی متوفی در ۴۸۹ و اربعین ابن و دعان متوفی در ۴۹۴.

از کتب اربعین که در اواخر قرن پنجم یا اوایل قرن ششم نوشته شده است یکی تالیف ابو المعالی عبدالمنعم متوفی در ۴۹۷ و دیگری تالیف ابو عبدالله محمد عزّای متوفی در ۵۲۸ است.

از اربعینهای که در قرن ششم نوشته شده اربعین ابو الفتوح طائی متوفی در ۵۵۵ (۱) و اربعین ابوبکر محمد بن علی جیانی متوفی در ۵۶۳ و اربعین قاسم علی بن حسن بن هبة الله و همچنین «الاربعون البلدانية» تالیف ابوطاهر احمد بن محمد بن سلفی متوفی در ۵۷۵ است.

قرن هفتم از لحاظ تألیف کتب اربعین قرن کمال است، زیرا علاوه بر آنکه در این قرن تقریباً بیست تن بتألیف کتاب اربعین پرداخته و حتی بعضیها مانند شرف الدین ابو الحسن مقدسی متوفی در ۶۱۱ و شمس الدین محمد بن احمد بطّال یمنی متوفی در ۶۳۰ بیک کتاب اکتفا نکرده و دو کتاب تألیف نموده اند مشهورترین و پر اهمیت ترین اربعینها در این قرن بوجود آمده است، و آن اربعین محیی الدین ابوزکریا محیی بن شرف نووی است که در سال ۶۶۸ آن را بانجام رسانیده است.

از تاریخ تألیف این کتاب هنوز سی سال نگذشته بود که بشرح نویسی آن

(۱) - نسخه ای از آن در استان بول در کتابخانه ایاصوفیا بشماره ۵۵۲ و نسخه ای دیگر در کتابخانه بایزید بشماره ۹۱۰ موجود است.

شروع کردند بطوری که در مدت پنج قرن و نیم تنها در زبان عربی پنجاه شرح برای آن نوشته شد. برای اربعین نووی شرحها و ترجمه‌هایی بفارسی و ترکی نوشته شده و مستشرقین این کتاب را بهترین نمونه اربعینها شناخته و آن را بزبانهای عربی ترجمه کرده و حتی شرح آن نیز کوشیده‌اند.

بعد از نووی از قرن هشتم تا قرن سیزدهم هجری علاوه بر شرحهایی که بر اربعین نووی نوشته شده است تقریباً شصت تن بنوشتن کتاب اربعین پرداخته‌اند که زمان هر يك از آنان برای ما معلوم است.

و اینك جدولی كه عده مؤلفین كتب اربعین (بزبان عربی) را در قرون مختلف

نشان میدهد:

قرن	عده مؤلفین
۲	۱
۳	۳
۴	۶
۵	۱۴
۶	۱۴
۷	۲۰
۸	۱۲
۹	۱۳
۱۰	۱۶
۱۱	۷
۱۲	۷
۱۳	۱۰

جمع ۱۲۳

بخش دوم - چهل حدیث بزبان فارسی (ص ۹۱-۱۴۰)

گرچه معروفترین کتب اربعین بزبان عربی نوشته شده است ولی بسیاری از مؤلفین آنها از نژاد عرب نیستند، بلکه یا ایرانیند و یا ترك. و از تأثیر همین علمای غیر عرب است که کتب اربعین که ابتدا فقط جنبه دینی و تعلیمی داشت بعدها، حتی در زبان عربی، جنبه ادبی نیز پیدا کرد، چنانکه شرح اربعین سعدالدین تفتازانی و بهاءالدین عاملی و علی قاری از این قبیل است.

در چهل حدیثهای فارسی دو خصوصیت دیده میشود: یکی آنکه از ابتدا با جنبه دینی جنبه ادبی نیز توأم بوده و حتی رفته رفته جنبه ادبی غلبه یافته است. دیگر آنکه از قرن هفتم بعد در این نوع کتب که از طرف علما و ادبای شیعه تحریر یافته است احادیثی جمع آوری شده که راجع است بامامت و مناقب امیرالمؤمنین علی (ع). و چنانکه خصوصیت اول ناشی از قابلیت و استعداد هوش ایرانی است نسبت بشعر و هنر، خصوصیت دوم نیز نتیجه مجادلات شیعی - سنی است که مدتی ادامه داشته است. درست معلوم نیست که نخستین چهل حدیث فارسی کی و از طرف کی نوشته شده است، ولی بنا بر آنچه در دست است ما آن را از قرن ششم هجری می‌شماریم، و چون قرن مزبور دوره انکشاف ادبیات ایران بوده است میتوان حدس زد که پیش از آن قرن نیز چهل حدیثهایی وجود داشته ولی بدست ما نرسیده است.

در قرن ششم چهل حدیث «طیب القلوب» را می‌بینیم که در سال ۵۰۰ هجری از طرف محمد بن محمد بن علی فراوی (بروزن سماوی) نوشته شده و این کتاب اولین اربعین فارسی است که بما رسیده و نسخه آن در کتابخانه نور عثمانیه استانبول بشماره ۹۵۷ موجود است.

در قرن هفتم «الاربعون البهائی» تألیف عمادالدین حسن بن علی است که بنام وزیر شمس‌الدین محمد جوینی نوشته شده و در فضائل امیرالمؤمنین علی (ع) میباشد (رجوع شود به «الذریعة الی تصانیف الشیعة» تألیف آقا بزرگ طهرانی، جلد اول، ص ۴۱۴، شماره ۲۱۴۳).

از قرن هشتم سه چهل حدیث موجود است :

- ۱ - «ام‌الکتاب» احمد رومی متوفی در سال ۷۱۷
- ۲ - «تحفة الخاقانی» سید صدر که بسال ۷۵۱ بنام جانی بیگت سلطان نوشته است .

۳ - «سراج الطالبین و منهاج الراغبین» از ابو عبدالله محمد حسینی ایجی (مانند ریجی) که در سال ۷۶۳ نوشته شده است . و این کتاب تا آنجا که ما میدانیم قدیمترین شرح فارسی اربعین نووی است .

از سه چهل حدیث مزبور نسخه خطی اولی و سومی در کتابخانه ملی پاریس و نسخه خطی دومی در توپ قاپی ، کتابخانه روان کوشکی بشماره ۳۲۵ موجود است .
از قرن نهم دو کتاب چهل حدیث هست :

- ۱ - چهل حدیث منظوم عبدالرحمن جامی (متوفی در ۸۹۸) که بسیار معروف است و قرنهای بزبان فارسی و ترکی از طرف عدهای تقلید شده است .
- ۲ - «مجمع العینین» فصیح بن عبدالکریم نظامی که بزرگترین و ادبیترین شرح فارسی بر اربعین نووی است .

از قرن دهم پنج چهل حدیث است :

- ۱ - «الرسالة العلیة فی الاحادیث النبویة» از حسین واعظ کاشفی (متوفی در ۹۱۰) که در کتابخانههای استانبول چند نسخه خطی از آن هست ، از جمله در کتابخانه اونیورسیتته ، جزو کتابهای خطی فارسی ، بشماره ۲۰۱ و همچنین در اسکا در کتابخانه سلیم آغا ، در قسمت کمانکش ، بشماره ۴۸

این کتاب کاشفی از حیث ارزش ادبی بیایه دیگر کتب وی از قبیل اخلاق محسنی و انوار سهیلی نمیرسد .

- ۲ - چهل حدیثهای ادیس بتلیسی (متوفی در ۹۲۷) که دو تا است و چندان ارزش ادبی ندارند . نسخه خطی یکی از آنها در کتابخانه فاتح ، بشماره ۷۹۱ و دیگری در کتابخانه اونیورسیتته ، جزو کتب خطی فارسی ، بشماره ۸۲۳ است .

۳ - چهل حدیث شیخ ابوالحسن علی بن حسن زاوری (بفتح و او) صاحب

«ترجمة الخواص» است که در سال ۹۴۳ نوشته شده و یگانه نسخه خطی آن در تهران، در کتابخانه سید نصرالله است (رجوع شود بکتاب آقابزرگ طهرانی).

۴ - چهل حدیث فردوسی که در سال ۹۵۰ نوشته شده است. و این فردوسی باغلب احتمال همان فردوسی رومی است که فردوسی طویل نیز نامیده میشود. این کتاب بشکل چهل حدیث جامی است و یک نسخه خطی از آن در کتابخانه خصوصی ما است که گویا نسخه منحصراً بفرد باشد.

۵ - چهل حدیث نوری که منظوم است و تاریخ اختتام آن ۹۹۵ میباشد. نسخه‌ای از آن در استانبول، در کتابخانه مرادآلا، جزو کتابهای لالا اسماعیل، بشماره ۳۱ موجود است.

از قرن یازدهم دو چهل حدیث است :

۱ - چهل حدیث قطبشاهی از محمد بن علی معروف به ابن خاتون عاملی متوفی در حدود ۱۰۹۰ که بنام ابوالنصر سلطان محمد قطبشاه بن قطبشاه نوشته شده است. این کتاب در حقیقت ترجمه آزادی است از اربعین عربی بهاء الدین محمد بن حسین عاملی متوفی در ۱۰۳۰ و بسبب ادبی تحریر یافته است.

یک نسخه خطی از آن در کتابخانه منجستر و نسخه خطی نفیسی نیز که در عصر مترجم یعنی در سال ۱۰۸۸ بخط محمد جعفر اردوبادی نوشته شده است در کتابخانه او نیورسیتته استانبول، جزو کتب خطی فارسی، بشماره ۴۶۱ موجود است.

۲ - چهل حدیث مجلسی از محمد باقر مجلسی متوفی در سال ۱۱۱۰

از قرن دوازدهم چهل حدیث ولی الدین عبدالولی بن مولوی محمد تیمور ازبکی موجود است که در تاریخ ۱۱۷۴ نوشته شده و نسخه‌ای از آن بخط خود مولف که ظاهراً نسخه منحصراً بفرد است در استانبول، توپ قاپی، خزینة امانت، بشماره ۶۷۷ هست. حدیثهای این کتاب از «مشکوة المصابیح» خطیب تبریزی (در قرن هشتم) انتخاب شده و مؤلف آن را بوزیر اعظم قوجه راغب پاشا اهداء نموده است.

درباره چهل حدیثهایی که در قرن سیزدهم یا چهاردهم نوشته شده است از کتابخانه‌های استانبول نمیتوان معلوماتی بدست آورد، زیرا از قرن سیزدهم به بعد روابط

فرهنگی ایران و ترك روز بروز ضعيفتر شده و از اينرو در كتابخانه‌های استانبول چهل حدیثی که راجع بیکصد و پنجاه سال اخیر باشد دیده نمیشود و در این باب فقط از کتاب آقا بزرگ طهرانی میتوان استفاده کرد .

بنا بکتاب مزبور در قرن سیزدهم چهار کتاب چهل حدیث میبینیم :

۱ - از محمد کاظم بن محمد شفیع که قبل از سال ۱۲۳۸ وفات یافته است

۲ - از محمد بن جعفر استرآبادی متوفی در سال ۱۲۶۳

۳ - از محمد باقر بن محمد جعفر متوفی در ۱۲۹۵

۴ - از میر محمد عباس بن سید علی اکبر متوفی در ۱۳۰۶ .

در قرن چهاردهم نیز از پنج مؤلف نام میبریم :

۱ - میرزا محمد رضا بن شهبان متوفی در ۱۳۲۴

۲ - ابراهیم بن حسین خوئی متوفی در ۱۳۲۵

۳ - میرزا محمد بن محمد قمی متوفی در ۱۳۴۰

۴ - عباس بن محمد رضا قمی (معاصر)

۵ - نورالدین واعظ (معاصر).

بعض چهل حدیثها هم هست که تاریخ تالیف آنها معلوم نیست ، بدین قرار :

۱ - چهل حدیث حاجی ابن مبارک شاه دارقطنی نسخه خطی (DTIS)

(شماره ۷۳۶)

۲ - «لواعب الاذکار» جلال بن محمد بن عیدالله قاینی (نسخه خطی . DTIS)

(شماره ۵۵۱۱)

۳ - چهل حدیث سلامی که منظوم است و نسخه‌ای از آن در کتابخانه عمومی

مغیسا (۱) شماره ۲۷۰۳ وجود دارد

۴ - کتاب عبدالملک بن علی ساوی که شامل سه چهل حدیث است و يك نسخه

خطی از آن که در تبریز بدست سلطان علی قاینی استنساخ شده و گویا نسخه منحصر

بفرد باشد در کتابخانه TIEM شماره ۱۶۸۷ موجود است .

و همچنین بعض چهل حدیثها هست که مؤلف آنها معلوم نیست ، و تا امروز

چهارده کتاب از این قبیل میدانیم که چهار تای آنها بنام «ترجمه اربعین حدیث» است
بقرار زیر :

۱ - در استانبول ، کتابخانه سلیم آغا - کمانکش ، شماره ۳۲۴

۲ - در نجف ، کتابخانه حسینییه ، مجموعه

۳ - در کتابخانه ملی پاریس ، نسخه خطی فارسی ، شماره ۴۰

۴ - در کاتالوگ بریتیش موزه نوم ، جلد ۲ ، ص ۷۹۰

و پنج تا بنام «چهل حدیث» بدین قرار :

۱ - در کتابخانه خصوصی ما ، نسخه خطی ، مجموعه

۲ - کاتالوگ بریتیش موزه نوم ، جلد ۲ ، ص ۸۰۷

۳ - کاتالوگ پرچ ، شماره ۳۲۹

۴ - « ، ، ، ، ۹

۵ - نسخه مطبوع آرمیتسار ، ۱۹۱۰

و پنج تای دیگر بناهای مختلف :

۱ - «ترجمه چهل حدیث» در DTIS ، نسخه خطی ، شماره ۴۳۰

۲ - «ترجمه خطب اربعین» ، در استانبول ، کتابخانه مرادملا - لالا اسماعیل ،

شماره ۳۵ و در کتابخانه او نیورسیته ، فارسی خطی ، شماره ۲۵۰

۳ - «ترجمان الاربعین المنسوبة لمحیی الدین . . . النووی» ، در کتابخانه

او نیورسیته استانبول ، فارسی خطی ، شماره ۱۱۹۰

۴ - «توان روان» که مطبوع است

۵ - «رساله حدیث اربعین مع شرحه» ، در استانبول ، کتابخانه نور عثمانیه ، شماره ۷۸۲

بخش سوم - چهل حدیث بزبان ترکی (Kirk hadis) ص ۲۹۹ - ۱۳۳

درباره چهل حدیث های ترکی در کتاب شرح مفصلی داده شده است که این مقاله گنجایش

خلاصه آن را ندارد ، بنابر این فقط بذکر عده مولفین آنها در قرنهای مختلف بقرار
زیر اکتفا مینمائیم :

قرن	عده مولف
۸	۱
۹	۲
۱۰	۱۵
۱۱	۱۳
۱۲	۱۳
۱۳	۹
۱۴	۷
	جمع ۶۱

شعبه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

